

VARITÉ

הווריאציות של האמת בפסיכואנליזה

"אני תמיד דובר אמת: לא כל האמת, כי אין דרך לבטאה בשלמות.
לבטאה בשלמות אי אפשר באופן מילולי: המילים חסרות.
אבל עדיין מבעד לאי־אפשרות זו עצמה - האמת גובלת בממשי."
ז'. לאקאן, טלוויזיה¹

הכינוס ה-XXIV של ה-NLS מציע לבחון את הווריאציות (variations) של האמת (vérité) בפסיכואנליזה. בניאולוגיזם - *varité*² - לאקאן עֵבָה (condensé) את הווריאציות של האמת המתרחשות באנליזה, בהתאם לגילויים (des révélations) הנפרשים במהלכה. הוא קובע כי יש להיפתח לממד האמת כמִשְׁתַּנָּה, ומוסיף כי מה שהאנליזנט אומר אינו האמת אלא וריאציות של אמת (*vari(é)té*) של הסינטום. במהלך הוראתו כולה, לאקאן מעולם לא נטש את ההתייחסות לאמת, בין אם כאשר בתחילה ניגש אליה כאל האמת (*La vérité*) ובשלב מאוחר יותר כאל אמת מרובה, משתנה ומשקרת. עם זאת, רכיב אחד נותר בעינו: ארטיקולציה של אמת, או של אֶפֶקְטִים של אמת, עם מבנה השפה והדיבור ואף עם "מרק השפה" (*bouillon de langage*)³.

אמת, דיוק וגילוי

למן ההתחלה, לאקאן הדגיש ממד שונה של דיבור, שונה מזה של הביטוי ושל התיווך: ממד הגילוי. ממד זה מתייחס לחשיפת אמת אשר מניחים שהיא נסתרת, שרויה תחת מעטה. הוא חופף להרף העין של המבט (*l'instant de voir*). כך, האמת, נעה מחשיפה אל חמיקה או מעידה, בעוד שאנליזה מוגדרת כסדרת גילויים פרטיקולריים לכל סובייקט. במאמרו המכונן "פונקציה ושדה של הדיבור ושל השפה בפסיכואנליזה"⁴, מנגיד לאקאן בין דיבור מלא לבין דיבור ריק; דיבור מלא הוא זה שבו מתממשת האמת

¹ לאקאן, ז'. טלוויזיה, תרגום: בן ציון בן משה, חנות הספרים כפר סבא, 1992, עמ' 7.

² Lacan J., « L'insu que sait de l'une-bévue s'aile à mourre », leçon du 19 avril 1977, inédit.

³ *Ibid.*

⁴ לאקאן, ז'. פונקציה ושדה של הדיבור ושל השפה, מתוך "כתבים", תרגום: נועם ברוך, הוצאת רסלינג 2015.

של הסובייקט. מנקודת מבט זו, האמת של הגילוי נוגעת לאמת שבדיבור. "ובכך מעמתת אותנו עם המציאות של מה שאינו אמת ואינו שקר"⁵. הממשות מובחנת כאן מן ההתייחסות לדיוק ואינה מצביעה על התאמה כלשהי למציאות אובייקטיבית. האמת של הדיבור אינה מתבססת על התאמה בין המילה לבין הדבר. גם פרויד עצמו, לאחר חקירה ממושכת, נאלץ לזנוח את האמונה במציאות אובייקטיבית של טראומטיזם, אשר, בלא מודע, אינה נבדלת מ"פיקציה שהוטענה באפקט"⁶ ז'.א. מילר ינסח זאת כך: באנליזה, אין מדובר ב- "לומר את מה שהווה", אלא "בלעשות אמת ממה שהיה". וישנו גם מה שלא הצליח להיעשות אמת: הטראומטיזם, אשר יוצר חור [...] מדובר בלגרום לשיח לבוא למקום של מה שלא יכול היה להתמקם בו"⁷.

אולם מעל לכל, לאקאן ימקם את החידוש שבתגלית הפרוידיאנית ביחס למה שמגיח בשיח של הסובייקט, אשר ככזה "מתפתח בדרך כלל [...] בסדר של הטעות, של אי-ההכרה, ואף של השלילה"⁸. האמת מגיחה מתוך הטעות מפליטת הפה, ממעשה הכשל, ממה שמוּעָד, אשר מאחוריו "[נחשפת] אמת", מובן אחר. אמת זו מגיחה כמעידה, המשבשת את רצף הנרטיב של הסובייקט וחורגת אל מעבר אליו. "האמת תופסת את הטעות בגרונה בתוך הכשל"⁹. משמעות הדבר הוא שהסובייקט אינו יודע את אשר הוא אומר, הוא תמיד אומר יותר ממה שהתכוון לומר, תמיד יותר ממה שאינו יודע שאומר.

אמת, הדחקה וסיפור (*histoire*)

בטקסט שלו "ברית חדשה עם ההתענגות"¹⁰, מדגיש ז'.א. מילר כי עבור לאקאן, אנליזה התבססה מבחינת הסובייקט בראש ובראשונה על התקדמות אל האמת, כלומר אמת המונחת כזו הנרשמת ברצף של סיפור. המונח "סיפור" (*histoire*) כפי שלאקאן מתייחס אליו בטקסט "פונקציה ושדה של הדיבור ושל השפה", מתכתב עם זה של הלא-מודע. "הלא מודע הוא אותו פרק בסיפור שלי המצוין על ידי מקום ריק [blanc] או התפוס בידי שקר: זהו הפרק המצונזר"¹¹ באנליזה. מדובר אפוא בכינונו מחדש של סיפור זה. הסרה שיטתית של ההדחקה, הסרת המעטה, מאפשרות אם כך לשחזר את הרצף ולמצוא מחדש את האמת החבויה של הסיפור. הניסיון של פרויד עם ההיסטריות הוביל אותו שלא לבלבל בין זיכרון ביולוגי לבין היזכרות הנוגעת לסיפור המחודש של הסובייקט. זה כרוך ברה-סובייקטיביזציה של האירוע ובהבנייתו בדיעבד. משום כך לאקאן הגדיר בתחילה את הפסיכואנליזה כקבלה של הסובייקט את

⁵ ראו לעיל, עמ' 239

⁶ Freud S., *Lettres à Wilhelm Fliess, 1887-1904*, Paris, PUF, 1956, lettre 69 du 21 septembre 1897, p. 191.

⁷ Miller J.-A., « L'orientation lacanienne. Choses de finesse en psychanalyse », enseignement prononcé dans le cadre du département de psychanalyse de l'université Paris 8, cours du 18 mars 2009, inédit.

⁸ Lacan J., *Le Séminaire*, livre I, *Les Écrits techniques de Freud*, texte édité par J.-A. Miller, Paris, Seuil, 1997, p. 291.

⁹ *Ibid.*, p. 292.

¹⁰ Cf. Miller J.-A., « Une nouvelle alliance avec la jouissance », *La Cause du désir*, no 92, avril 2016. établi par J.-A. Miller, Paris, Seuil, 1978, p. 26.

¹¹ לאקאן, ז'.פונקציה ושדה של הדיבור ושל השפה, מתוך "כתבים", תרגום: נועם ברוך, הוצאת רסלינג 2015, עמ' 242

הסיפור שלו, ככל שזה מובנה באמצעות דיבור המופנה אל אחר. בהתייחס למקרה דורה, ישוב לאקאן ויזכיר מאוחר יותר את הביטוי "התפתחויות של אמת", הנוטלות חלק ב"היפוכים דיאלקטיים"¹² ולפיכך בהתקדמות האנליזה. הדחקה ואמת נתפסות כאן כמנגודות (antonymes). "מושג ההדחקה נדרש לקדמת הבמה, מזמן לשם על ידי ההתנסות של הגילוי"¹³. אולם בחזרתו אל פרויד, מעל לכל, ישוב לאקאן ויחזיר את הלהב החותך של תגליתו של פרויד, תגלית המתרחקת מאימות העובדות. בטקסט "הדבר הפרוידיאני" הוא יבהיר כי עיקר התגלית של פרויד הוא באמירה: "זה (ça) מדבר, ומן הסתם במקום שבו ציפינו לכך הכי פחות, במקום שזה סובל"¹⁴. "אני, האמת, אני מדברת"¹⁵. מן הראוי להדגיש כאן כי קביעה זו נובעת בראש ובראשונה מן ה- énonciation (אמירה) ולא מן ה- énoncé (אומר), שמקורו באני, ואשר מבטא עמדה פרסונלית כנגד הדוקסה האוניברסלית.

אמת וידע

לאקאן התחיל בהצבת האמת כנגד הידע ובהדגשת קדימותה ביחס אליו. הוא יעשה שימוש ברפרנס, במיוחד לפרדוקס של מנון, על מנת לטעון כי "האפיסטמה (épistémè), ידע הקשור באמצעות קוהרנטיות פורמלית, אינה מכסה את מלוא שדה ההתנסות האנושית"¹⁶. במה שנוגע ל- *alèthes doxa*, דעה אמיתית, לאקאן העיר כי "יש כאן אמת שאיננה נתפסת במסגרת הידע הקשור"¹⁷. בדומה לתהליך הדיאלקטי הפועל בדיאלוג בין מנון לבין סוקרטס, לאקאן הדגיש את הממד היצירתי והמתהווה של האמת אשר במסגרתו אנו עובדים, אשר אינו זה של ידע שכבר כונן.

היפוך

לאקאן לא ישמור על הניגוד בין אמת לבין ידע. יהיה צורך להמתין ל"הצעה על הפסיכואנליטיקאי של האסכולה" על מנת שתופיע ארטיקולציה בין השניים, כפי שהוא ינסח זאת מאוחר יותר במתמה של השיח האנליטי. אמת וידע אינם ניתנים לחלוקה לשתי קבוצות נפרדות. "מה שבתחילה מציג עצמו כאמת, נעשה לידע בהירשמו ובהותירו חותם"¹⁸. הצעת הפאס נרשמת בתוך נקודת מבט זו של ידע על האמת הלא מודעת. האמת מציגה עצמה בתחילה כאי-ידע, מופיעה באמצעות אסוציאציות חופשיות, ובסופו של דבר לובשת צורה של ידע. "זה מתחבר בשרשראות של אותיות כל-כך קפדניות, ש"בתנאי",

¹² Lacan J., « Intervention sur le transfert », *Écrits*, op. cit., p. 219 & 216.

¹³ Miller J.-A., « La vérité fait couple avec le sens », *La Cause du désir*, no 92, op. cit., p. 87.

¹⁴ לאקאן ז. הדבר הפרוידיאני, בתוך "כתבים", תרגום: נועם ברוך, הוצאת רסלינג, 2015, עמ' 388.

¹⁵ ראו לעיל עמ' 384.

¹⁶ Lacan J., *Le Séminaire*, livre II, *Le moi dans la théorie de Freud et dans la technique de la psychanalyse*, texte établi par J.-A. Miller, Paris, Seuil, 1978, p. 26.

¹⁷ *Ibid.*

¹⁸ Miller J.-A., « Le paradoxe d'un savoir sur la vérité », *La Cause freudienne*, no 76, décembre 2010, p. 124.

אומר לאקאן, "שלא נשמטת משם אחת, הלא ידוע מתארגן כמסגרת של ידע"¹⁹. לאקאן אף מכונן במונחים של ידע, את ההשתנות (מוטציה) המתחוללת בסוף האנליזה מהווה של איווי להווה של ידע. כפי שניתן להבחין אין מדובר עוד באמת האומרת 'אני מדברת', אלא ב"אמת משורשרת, מרוקנת ממשמעות, ובכך גם מתשוקה"²⁰. המנגנון האנליטי מורכב אם כן, מאיסוף מסמנים, הנושאים ערך של אמת, אלה שהיו בעלי משקל עבור הסובייקט. דבר זה כרוך באקט של בידודם על ידי האנליטיקאי.

עם זאת, בסופו של דבר לאקאן יוריד מערכו של הידע כדרך לגשת לממשי. בסמינר 20, עוד, הוא השתמש במונח "קֶשְׁקֶשֶׁת" (élucubration) של ידע על הללשון". מבנה השפה מצטמצם אז לפיקציה, בעוד שהלא מודע נתפס כ"ידע איך לעשות עם הללשון"²¹. אולם אם כך, מה על האמת? ומה באשר לגילויים?

אמת משקרת ופיקציה

האפקטים של הגילוי מציבים אבני דרך במסלול האנליטי עד לנקודה מסוימת. הם מצביעים על כך שהאמת מתהווה בדיבור; מסיבה זו, לאקאן טען כי לאמת יש מבנה של פיקציה. מלכתחילה, הוא הבהיר שהמונח פיקציה אינו מייצג דבר מן האשליה או הרמייה. האופי הפיקטיבי של המיתוסים ושל התיאוריות המיניות הילדיות מעיד על כך. המבנה הנרטיבי של סיפורם מאפשר אכן גישה לנושאים כמו מוות, קיום ואי-קיום, כלומר, למה שהינו מהסדר של בלתי ניתן להיאמר. כמו כן הוא מהווה ממד מהותי של ההתנסות האנליטית. עם זאת, אנליזה עשויה להידחף עד לנקודה שבה האמת חדלה מלהיות בתוקף. ההתענגות, היא זו המהווה אבן נגף לנרטיב, ששם ללעג את הגילויים. אין אפשרות לומר את האמת אודות ההתענגות, אף לא לומר את כל האמת. בהקשר זה, ניתן להבחין בכך שלאקאן מעולם לא חדל להתנגד הן לרעיון של שקיפות המילים ביחס ל-ה-דָבָר (la Chose), והן לתפיסת האמת ככוליות. לא ניתן אלא להסתובב מסביבה או לומר אותה למחצה. לפיכך, הדיבור שנוצר באמצעות השיח האנליטי הוא עניין של פיקציה, של אמת משקרת. השפה היא מראית עין, וביחס לממשי, אין היא יכולה אלא לשקר. פרויד כבר ציין את הפונקציה של השקר הקדמוני (proton pseudo) במקרה של אָמֶה. לְשֶׁקֶר, אם כן, אינו מתייחס לניגוד גרידא בין דָבָר-אָמֶת לבין שקר.

כבר בסמינר הראשון שלו, לאקאן הדגיש כי דיבור נפרש בממד של אמת מרמה. האמת היא שקר, שכן היא תלויה בנרטיב, בהבְנִיָה ובמשמעות שמעניקים לאירועים. ניתן לקרוא את ההתייחסות לטקסט "הקדמה למהדורה האנגלית של סמינר X", אשר בו לאקאן מציין את המונח "אמת משקרת", כקונטרה-

¹⁹ לאקאן ז. הצעת ה-9 באוקטובר 1967 על הפסיכואנליטיקאי של האסכולה, תרגמה: אילנה רבין, פסיכואנליזה 10, מאי 2001, עמ' 22.

²⁰ Miller J.-A., « Le paradoxe d'un savoir sur la vérité », op. cit., p. 129.

²¹ לאקאן ז. הסמינר ה-20, עוד, תרגום: יורם מירון, ליאורלב, פרלה מיגליון, מבל רוזן, 2005, רסלינג, עמ' 169.

פונקט ל"פונקציה ושדה של הדיבור ושל השפה", כפי שכבר ז'א. מילר הזמין אותנו לעשות. לאקאן מציין משלב אחר שבו האמת כבר אינה רלוונטית, אלא כמשקרת, זהו משלב ההתענגות וסיפוקה. האמת המשקרת הופכת אז לקְשֶׁקֶשׁ של ידע על הממשי, אך אין בכך כדי למנוע את התרחשותם של אפקטים של אמת, שאליהם האנליטיקאי יהיה קשוב. "הפסיכואנליזה היא מה שעושה אמת, אולם מה פירוש לעשות אמת? זוהי מכת מובן, מובן ריק (*sens blanc*)"²², אומר לאקאן.

אמת, אי רציפות וואריאציות

עבור לאקאן, אמת אינה מופיעה ללא נרטיב המכונן רציפות בסיפור של הסובייקט, בהעניקו מובן למה שלא ניתן היה לומר או שלא ניתן היה לומר היטב. הנרטיב "לוקח על עצמו את מה שנותר כחור במציאות של הסובייקט [על מנת] להעניק מובן לטראומות שלו, לדימויים שלו, אלה הבלתי ניתנים למחיקה, לסצנות המונומנטליות שלו"²³. מדובר בשחזור רציפות בין החורים, באמצעות סיפור המופנה אל אחר. אולם, בסופו של דבר יחליף לאקאן את האידיאל של סיפור משוחזר כרצף, באמצעות מושג של סיפור בלתי רציף, עשוי חלקים פזורים, רסיסים, הגחות פתאומיות וגילויים. אי הרצף הנרטיבי מערער על הרעיון של אמת אחת וחד-משמעית. "הארטיקולציה עצמה של השיח האנליטי מובילה את האנליזנד להבנות, לארוג רשת של אמת משקרת, מתְגַנְגֶּנֶת, נתונה תדיר לשינוי, אמת ברת חלוף, הנופלת שוב ושוב אל השקר, ולארוג רשת זו מתוך הקונטינגנטיות של העבר וזו של היומיום"²⁴.

כך, בזה אחר זה, עוקבים הגילויים באנליזה, לעיתים מעמידים בספק את קודמיהם. יתר על כן, באמצעות החיתוכים והפיסוקים, האקט של האנליטיקאי משתתף בַּוְרְיָאצִיּוֹת של האמת. כך הלא מודע מקבל מובן, מובן שאינו חדל מלהתפרש מחדש ובאופן שונה, ללא הרף. האמת משתנה, מתרבה, בעוד שההיסטוריה (*hystoire*) נתפסת מעתה מְכַנֶּית עבור אחר במישור העברתי. אין רציפות אידאלית, אלא סיפור העברתי וסינגולרי.

מה שבטוח הוא שה - *varité*, וריאציות של אמת, נותרו עיסוק מרכזי של הפסיכואנליזה. בעידן הפוסט אמת, היא הולכת נגד הזרם של השיח הרווח, שבו נעלמה כל התייחסות לאמת, וכתוצאה מכך חלה הפחתת ערך, ואף השחתה, של הדיבור. הכנס שלנו יוקדש לכן להדגשת הממד האתי של יחס הסובייקטים

²² Lacan J., « L'insu que sait... », *op. cit.*, leçon du 10 mai 77.

²³ Miller J.-A., « La vérité fait couple avec le sens », *op. cit.*, p. 88.

²⁴ מילר, ז.א., שיעור שישי מתוך אוריינטציה לאקאניאנית, 2007. תרגום: מלכה שיין, חמוטל שפירא, ענת פרי. מתוך: עת-לאקאן, 2019, עמ' 19.

לאמת ולדיבור, תנאי מהותי להיתכנות של האנליזות שלהם. "מבחן האמת, זוהי אנליזה, שבה מנסים לומר את האמת, והמלווה, האנליטיקאי, נמצא שם על מנת לעורר בכם השראה, תשוקה מסוימת לומר אמת."²⁵

תרגמו: ענת פריד, הלה שמיר סידי

קריאה: גיל כרוז

²⁵ Miller J.-A., « La passe bis », *La Cause freudienne*, no 66, juin 2007, p. 211.